‘Koffie uit Honduras, bedrijfskleding uit Bangladesh, hout uit Indonesië, bananen uit Ecuador, laptops uit China...’

INKOPEN MET RESPECT VOOR MENSENRECHTEN, ZO KAN HET OOK!

TIPS, ‘BEST PRACTICES’ EN EEN STAPPENPLAN VOOR MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD INKOPEN UIT RISICOLANDEN

CNV Internationaal · FSC Forests for all forever · FNV · electronics watch · Fair Wear · MVO Nederland · Fairtrade Nederland

Beste publieke inkoper, aanbesteder, aanbestedingsadviseur en gemeenteraadslid,

Wij willen je graag helpen bij het internationaal ***Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI)*** *waarbij mensenrechten in acht worden genomen. Producten en voedingsmiddelen waar tijdens de productie mensenrechtenschendingen voorkomen, worden dagelijks gebruikt, ook door Nederlandse overheidsinstanties en andere publieke organisaties. Dit is onwenselijk en kan anders!*

Om mensenrechtenschendingen tegen te gaan vraagt de Rijksoverheid te voldoen aan ***Internationale Sociale Voorwaarden (ISV)****, ook wel* ***ketenverantwoordelijkheid*** *genoemd. Deze ISV zijn verplicht voor een deel van de publieke inkoop. Ze zijn echter relevant voor alle producten en diensten die ingekocht worden in risicolanden. Denk aan koffie, bedrijfskleding, elektronica, natuursteen en papier.*

Duurzame producten worden de norm en het aanbod vergroot zich met de groeiende aandacht voor maatschappelijk verantwoord ondernemen en respect voor mensenrechten. Dit neemt niet weg dat er nog altijd veel mensenrechtenschendingen plaatsvinden bij productie en teelt.

Juist met verantwoorde inkoop kan je hier een positieve invloed op uitoefenen. Zo daag je leveranciers uit om de mensenrechtenrisico's in hun handelsketen te onderzoeken en aan te pakken, geef je invulling aan ***'due diligence'*** *(gepaste zorgvuldigheid) en draag je bij aan de* ***Sustainable Development Goals (SDG's)****. Denk aan SDG 1 (geen armoede), SDG 2 (geen honger), SDG 3 (goede gezondheid en welzijn), SDG 8 (waardig werk) en SDG 12 (verantwoorde consumptie en productie). Op deze manier stimuleer je via jouw inkoop verantwoorde en duurzame productieketens wereldwijd.*

Deze brochure biedt inzicht in:
1. Het belang van ketenverantwoordelijkheid in publiek aanbesteden (incl. due diligence en SDG's).
2. Concrete inkooptips & best practices.
3. Ketenverantwoordelijkheid meenemen in publieke inkoop.

Samen onderweg naar een sociaal duurzame wereld!

Fairtrade Nederland
CNV Internationaal
Electronics Watch
Fair Wear Foundation
FNV
FSC
MVO Nederland

N.B. Gemeenteraadsleden: zie pagina 15

OVERZICHT

INKOPEN MET RESPECT VOOR MENSENRECHTEN, ZO KAN HET OOK!

TIPS, 'BEST PRACTICES' EN EEN STAPPENPLAN VOOR MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD INKOPEN UIT RISICOLANDEN

Wij willen je graag helpen bij het internationaal Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI) waarbij mensenrechten in acht worden genomen. Dit wordt ook wel ketenverantwoordelijkheid of Internationale Sociale Voorwaarden (ISV) genoemd. Om snel door deze brochure te navigeren hebben wij de onderdelen/hoofdstukken hieronder uitgelicht.

Klik op het icoontje en kom gelijk op de juiste pagina.

KETENVERANT-WOORDELIJKHEID
Internationale Sociale Voorwaarden (ISV))

1.

HET BELANG VAN KETENVERANTWOORDELIJKHEID IN PUBLIEK AANBESTEDEN

In dit hoofdstuk vind je de theoretische omkadering van deze brochure. De Sustainable Development Goals (SDG's), de Internationale Sociale Voorwaarden (ISV), Human Rights Due Diligence (HRDD), United Nations Guiding Principles (UNGP's), de OESO-richtlijnen en het Nationaal Plan Maatschappelijk Verantwoord Inkopen 2021-2025 komen hier aan bod in het licht van ketenverantwoordelijkheid (ISV).

2.

CONCRETE INKOOPTIPS

De 10 risico categorieën die de Rijksoverheid heeft gedefinieerd waar de kans op mensenrechtenschendingen het grootst zijn, zijn hier opgesomd. Rijksinkopers zijn verplicht om binnen deze categorieën de risico's op mensenrechtenschendingen te analyseren, monitoren en verminderen. Daarnaast vind je een lijst met veelvoorkomende mensenrechtenschendingen.

BEST PRACTICES

Concreet aan de slag. Hoe kun je er zelf voor zorgen dat binnen jouw inkoop er alles aan gedaan wordt om mensenrechten te borgen? Je vindt hier best practices binnen de volgende producten/productcategorieën: bedrijfskleding (teelt & productie), catering (warme dranken & bananen), papier, ICT, natuursteen, tropisch hout en palmolie.

3.

KETENVERANTWOORDELIJKHEID MEENEMEN IN PUBLIEKE INKOOP

Hier tref je een praktisch stappenplan aan hoe je ketenverantwoordelijkheid kan meenemen in de verschillende aanbestedingsfases. Daarnaast vind je hier de richtlijnen en artikelen uit de aanbestedingswet, die ingaan op sociale normen en de huidige wetgeving op due diligence en een bestektekst als voorbeeld over hoe je ketenverantwoordelijkheid (ISV) kan uitvragen in een aanbesteding.

DENK OOK EENS AAN:

Hier staan ideeën in hoe je als (publieke) inkoper, aanbestedingsadviseur of gemeenteraadslid kan inkopen of bijdragen aan het inkopen met respect voor mensenrechten.

OVER DIT INITIATIEF

Heb je vragen over een productcategorie, wil je weten welke mensenrechten risico's voorkomen in de keten of hoe je due diligence kan toepassen in jouw inkoop. Neem contact met ons op. Zie hier de mailadressen van de betrokken organisaties.

1.

HET BELANG VAN KETEN-VERANTWOORDELIJKHEID IN PUBLIEK AANBESTEDEN

De Nederlandse overheid koopt ieder jaar voor 73,3 miljard euro in[1]. Dit brengt grote verantwoordelijkheid met zich mee. Steeds meer overheidsinstanties erkennen het belang van inkopen met impact: Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI).

Het Rijk stelt als doel om in haar inkoop klimaatneutraal te zijn in 2030 en circulair in 2050. Steeds meer lagere overheden gebruiken de **Sustainable Development Goals** (SDG's) als het uitgangspunt van hun inkoopbeleid. Ook is in het MVI beleid van de overheid het respecteren van sociale normen zoals **mensenrechten** in internationale productieketens een belangrijk thema. Maar nog altijd komen in deze ketens mensenrechtenschendingen voor. Zo is lid zijn van een vakbond gevaarlijk, komt kinderarbeid nog steeds voor en verdienen werknemers vaak geen leefbaar loon en boeren vaak geen leefbaar inkomen[2].

Om dit te adresseren zijn de **Internationale Sociale Voorwaarden** (ISV) geïntroduceerd in 2009. Door ISV op te nemen in de uitvoeringsvoorwaarden van een aanbesteding worden leveranciers verplicht om de risico's op het schenden van mensenrechten in productieketens te verkleinen. Zo draagt de overheid er aan bij dat haar inkoop op een verantwoorde en duurzame manier wordt geproduceerd en misstanden zoals kinderarbeid, onderbetaling en discriminatie worden tegengegaan en voorkomen.

Hoewel het toepassen van de ISV slechts verplicht is voor Europese aanbestedingen van het Rijk voor generieke inkoop, kunnen de **ISV ook worden toegepast bij andere soorten aanbestedingen.** Zeker als er sprake is van risico's op mensenrechtenschendingen in productketens is dit sterk aan te raden.

HET RIJK WIL ALS ORGANISATIE:

''de internationale productieketens verduurzamen door middel van het voorkomen of aanpakken van misstanden op het gebied van arbeidsomstandigheden, mensenrechten en milieu (thema Internationale Sociale Voorwaarden)"

Bron: 'Inkopen met Impact' Strategie voor duurzaam, sociaal en innovatief opdrachtgeverschap door de rijksoverheid.

De ISV zijn gebaseerd op het **Human Rights Due Diligence (HRDD)** principe, dit wordt ook wel gepaste zorgvuldigheid genoemd. Het is de inspanning die van bedrijven en inkopers wordt gevraagd om betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen in productieketens te voorkomen, te beperken en (waar nodig) te herstellen. Due diligence komt uit de **United Nations Guiding Principles** (UNGP's) en de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen. De **OESO richtlijnen** zijn onderschreven door 44 landen, waaronder Nederland. De OESO-richtlijnen beschrijven hoe bedrijven in 6 stappen due diligence moeten uitvoeren.

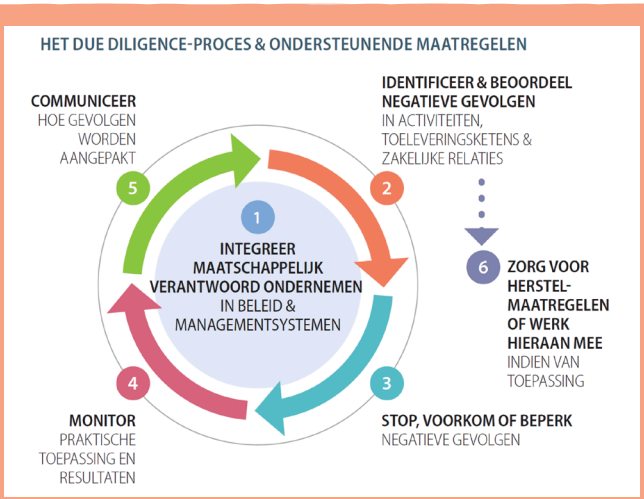

Meer info: www.mvoplatform.nl/wat-is-mvo/due-diligence

1 PIANOo
2 Freedom house report Democracy under Lockdown en ITUC Survey of violations of trade union rights (ituc-csi.org)

De Nederlandse overheid heeft zich ook gecommitteerd aan de UNGP's. Onderdeel van deze principes is dat overheden de plicht hebben om mensenrechten in productieketens te respecteren, onder meer via hun inkoopbeleid (Principe 6).[3] Tevens is verantwoord en duurzaam aanbesteden ook expliciet onderdeel van de **SDG's**. Zo vraagt Doel 12.7 overheden duurzaam aanbesteden te bevorderen.

UNGP IN HET KORT:

1. De **Overheid** heeft de plicht om mensenrechten te **beschermen**.
2. Bedrijven hebben de verantwoordelijkheid om mensenrechten te **respecteren**, door het toepassen van due diligence.
3. Benadeelden of **slachtoffers** moeten toegang hebben tot herstel en dit ook verkrijgen wanneer zij daar recht op hebben.

Tenslotte wordt in de publicatie Opdrachtgeven met ambitie, inkopen met impact **(Nationaal plan Maatschappelijk Verantwoord Inkopen 2021 – 2025)**[4] bij het thema ketenverantwoordelijkheid aangegeven dat het toepassen van ISV geïntensiveerd dient te worden in aanbestedingen, zowel op centraal als decentraal niveau, zodat voldoende aandacht besteed wordt aan sociale- en milieuomstandigheden in internationale waardeketens.

3 UNGP p. 13
4 Nationaal plan MVI 2021

2.

CONCRETE INKOOPTIPS & BEST PRACTICES

Internationaal inkopen geeft enerzijds werk aan miljoenen boeren en werknemers, maar tegelijkertijd zijn de risico's op mensenrechtenschendingen in internationale handelsketens groot.

Dit is met name het geval in landen waar veel mensen in armoede leven. De Rijksoverheid is zich daarvan bewust en heeft in 2017 een lijst van **10 risicocategorieën** gedefinieerd waarvoor rijksinkopers verplicht zijn om risico's op mensenrechtenschendingen te analyseren, monitoren en verminderen[5]:

1. **Bedrijfskleding**
2. **Catering**
3. **Papier, afvoer vertrouwelijke informatiedragers en print- en drukwerk**
4. **Energie**
5. **Grondstoffen-management en afvalzorg**
6. **Kantoorartikelen en computersupplies**
7. **Laboratorium**
8. **ICT werkomgeving Rijk**
9. **Datacenter**
10. **Dataverbindingen**

Door het inkopen van producten uit deze risicocategorieën, is er grote kans dat je als inkoper onbewust en ongewild bijdraagt aan het schenden van mensenrechten.

Deze lijst is echter niet exclusief. Komt een productgroep niet in dit rijtje voor, betekent dat niet dat er geen mensenrechtenrisico's zijn. Zo adviseert de IOB[6] de Rijksoverheid de due diligence verplichting uit te breiden naar meer risicocategorieën. Het stappenplan (pagina 10) geeft inzicht hoe op gepaste wijze nu al gehandeld kan worden om risico's zo veel mogelijk uit te sluiten.

VEEL VOORKOMENDE MENSENRECHTEN SCHENDINGEN ZIJN:

- ✓ **Geen of gebrek aan vrijheid van vakvereniging en het recht op collectieve onderhandelingen.** (ILO Conventie 87 en 98). Dit worden ook wel voorwaardenscheppende rechten genoemd. Is er een vakbond en een geldende CAO dan is de kans namelijk groot dat andere rechten ook beter gewaarborgd zijn. Geef hier in het due diligence proces dan ook prioriteit aan.
- ✓ **Gebrek aan een leefbaar inkomen of loon, minimum loon en of extreem veel overuren** (ILO Conventies 47, 95, 100, 106, 117 en 131)
- ✓ **Gebonden of gedwongen arbeid** (ILO Conventie 29 en 105)
- ✓ **Schenden van de minimum leeftijd en ergste vormen van kinderarbeid** (ILO Conventie 138 en 182)
- ✓ **Gebrek aan veilige en gezonde werkomstandigheden** (ILO Conventie 155)
- ✓ **Voorkomen van allerlei vormen van discriminatie** (ILO Conventie 111)

Hoe mensenrechtenschendingen tot een minimum te beperken en te voorkomen in de inkoop?

Hierna worden van een aantal producten veel voorkomende risico's toegelicht. Daarnaast worden diverse initiatieven toegelicht die deze risico's adresseren en zo actief bijdragen aan het verkleinen en voorkomen van mensenrechtenschendingen in de productieketen.

Deze initiatieven vervangen het due diligence proces niet, maar kunnen een bruikbare tool zijn voor inkopers!

5 Risicocategorieën ISV
6 Directie Internationaal Onderzoek en Beleidsevaluatie (IOB) is de onafhankelijke evaluatiedienst van het ministerie van Buitenlandse Zaken.

BEST PRACTICES

BEDRIJFSKLEDING

(KATOENTEELT)

"For me, Fairtrade is the balance between ethics and the environment. The disadvantaged co-operatives benefit socially, economically and ecologically from Fairtrade. The system encourages them to participate democratically in all decisions of the co-operative."
Siddharth Tripathy, Press Secretary Chetna Organic Farmers Association, India

Bijna een kwart van de textielmarkt is katoen. Katoenboeren bevinden zich aan het begin van een lange en ingewikkelde handelsketen. Ze zijn daardoor vrijwel onzichtbaar en hun macht is beperkt. De prijs die de boer voor zijn katoen krijgt, is sterk onderhevig aan fluctuaties en daalt voornamelijk sinds 1980, terwijl de productiekosten alleen maar stijgen. Veel katoenboeren leven in armoede, hebben geen geld om arbeidskrachten in te huren en zien zichzelf gedwongen om hun kinderen in te zetten. De katoenteelt maakt veel gebruik van bestrijdingsmidde-len. Deze giftige stoffen zijn schadelijk voor de gezond-heid van de boeren en arbeiders die ermee werken.

Slechts 25% van de katoen ter wereld is duurzaam ge-teeld, dit moet anders! **Fairtrade** zet zich in voor **katoen-boeren.** Zij sluiten zich aan bij coöperaties waarmee zij een sterkere onderhandelingspositie hebben en geza-menlijk investeringen kunnen doen. De coöperaties moe-ten voldoen aan regels op het gebied van mensenrechten en milieu. Hierop worden ze onafhankelijk gecontroleerd met de best-in-class audits. Met de Fairtrade premie kun-nen de boeren samen ontwikkelingsprojecten bekostigen voor o.a. schoon drinkwater, educatie en behuizing.

Zie kader: Fairtrade als partner in due diligence.
Meer info: www.fairtradenederland.nl

FAIRTRADE ALS PARTNER IN DUE DILIGENCE

Fairtrade bevordert mensenrechten in handelsketens door:

- Strikte **mensenrechten- en milieustandaarden** te hanteren en boerencoöperaties hierop te trainen en begeleiden.
- **Boeren en arbeiders staan centraal** in en zijn betrokken bij het beleid en de uitvoering.
- Inzet op **leefbaar loon** en **leefbaar inkomen** via onder meer een goede prijs en een premie.
- **Ondersteunende programma's** samen met lokale partners.
- Onafhankelijke **verificatie- en controle.**
- **Campagnes en lobby** op gebied van eerlijke handel.

BEDRIJFSKLEDING

(PRODUCTIE)

“De manier van inkopen weerspiegelt de waarden van een organisatie. Dus waarom zou je bij het aanschaffen van nieuwe bedrijfskleding niet kritisch kijken naar arbeidsomstandigheden in fabrieken? Daar worden elke dag mensenrechten geschonden. Gelukkig zijn er Europese kledingmerken die hard werken om de kledingindustrie eerlijk te maken voor iedereen.”

Alexander Kohnstamm, directeur Fair Wear Foundation

Het instorten van de Rana Plaza fabriek in Bangladesh liet zien hoe slecht de omstandigheden in kledingfabrieken zijn. Hoewel steeds meer bedrijven de knop omzetten naar duurzame productie, vinden er nog steeds dagelijks mensenrechtenschendingen plaats op de fabrieksvloer.

Veruit de meeste kledingarbeiders maken te lange dagen voor te weinig geld. Onveilige en ongezonde arbeidsomstandigheden zijn nog steeds aan de orde van de dag. Seksuele intimidatie en discriminatie op de werkvloer zijn geen uitzondering voor de bijna 75% vrouwelijke kledingarbeiders. Het onderdrukken en arresteren van actievoerende vakbondsleden maakt dat kledingarbeiders niet samen kunnen opkomen voor betere arbeidsomstandigheden.

Fair Wear Foundation laat zien dat het mogelijk is om bedrijfskleding te maken op een eerlijke manier. Hierbij staan de rechten van werknemers in **kledingfabrieken** centraal. Samen met merken vindt Fair Wear innovatieve oplossingen voor complexe problemen. Samen werken ze aan veilige werkplekken en eerlijk betaalde banen voor de mensen die onze kleding maken. Met politieke instanties, werkgeversverenigingen, vakbonden en maatschappelijke organisaties streven ze naar een nieuw normaal, waarin de kledingindustrie eerlijk is voor iedereen. **Meer info: www.fairwear.org**

KATOENEN BEDRIJFSKLEDING

Zowel bij de teelt van katoen als bij de productie van (katoenen) kledingstukken komen mensenrechtenschendingen voor. Bovenstaande besproken initiatieven focussen zich op verschillende schakels in de keten. Wil je zowel in de teelt als bij de productie van katoenen kledingstukken due diligence aanpakken? Kies dan voor **Fairtrade en Fair Wear!**

CATERING: WARME DRANKEN

(KOFFIE)

"Het voordeel van Fairtrade is het vangnet dat geboden wordt bij lage wereldmarktprijzen. Fairtrade zorgt ervoor dat we als coöperatie een betere prijs krijgen."
Olga Alvarado, koffieboerin bij coöperatie COAQUIL in Honduras. Olga was voorheen een arbeidsmigrant in de VS.

80% van de koffie komt van kleinschalige boeren. De historisch lage wereldmarktprijs voor koffie zorgt ervoor dat koffieboeren al enkele jaren hun koffie met verlies verkopen. Dit heeft tot gevolg dat koffieboeren niet kunnen investeren in veilige werkomstandigheden of in productiviteit. Of dat geld ontbreekt om hun kinderen naar school te laten gaan. En dat ze steeds verder verwijderd raken van een leefbaar inkomen. Lage prijzen zijn dan ook een grondoorzaak van vele mensenrechten- en milieuschendingen in koffie.

Ook de 20% grotere plantages kent enorme problemen. Arbeidsrechten worden met regelmaat geschonden en arbeiders verdienen geen leefbaar loon.

Onderzoek van Finnwatch toont aan: 'Fairtrade is superior to other schemes in comprehensiveness and quality of criteria, fared also best in the overall comparison.[7]'

Fairtrade bevordert mensenrechten in handelsketens door strikte standaarden op mensenrechten en milieu. En deze middels best-in-class audits te controleren. Boerencoöperaties worden getraind en begeleid. Fairtrade hanteert een minimumprijs met als doel dat de kostprijs van duurzame productie voor boerencoöperaties is gedekt. Ook wordt een vaste, niet onderhandelbare premie betaald per pound koffie waarmee geïnvesteerd wordt in het boerenbedrijf en de community.

Fairtrade zet in op leefbaar loon en -inkomen middels een innovatieve concrete aanpak. Er zijn programma's op klimaat, kinderrechten, gender en productiviteit.

Zie kader: Fairtrade als partner in due diligence op pagina 4. **Meer info: www.fairtradenederland.nl**

ONDERSTAANDE TEKST EN CRITERIA KUNNEN GEHEEL WORDEN OVERGENOMEN IN EEN WARME DRANKENAANBESTEDING:

De te leveren koffie, thee en cacao dient te voldoen aan de onderstaande criteria:

1. **Dekking kosten sociaal- en milieuvriendelijke productie –** Producten worden tenminste tegen een vaste minimumprijs (garantieprijs die kosten voor sociaal-milieuvriendelijke productie dekt) bij producentenorganisaties afgenomen. Als de wereldmarktprijs boven de minimumprijs (garantieprijs) komt, wordt de wereldmarktprijs betaald aan de producentenorganisatie.
2. **Investeren in ontwikkeling –** Producenten-organisaties ontvangen een additionele vaste en niet-onderhandelbare premie, waarmee zij in verdere ontwikkeling kunnen investeren en waarover zij zelf kunnen beslissen waaraan het besteed wordt.
3. **Voorfinanciering –** De productenorganisaties kunnen indien gewenst een percentage van de verkoopprijs van hun product al ontvangen vóór verscheping, zodat zij noodzakelijke investeringen kunnen doen.
4. **Onafhankelijke verificatie en controle -** Audits op punt 1, 2 en 3 dienen te worden uitgevoerd door een onafhankelijke derde partij ten minste eenmaal per drie jaar en dienen tevens toe te zien op de naleving van de ILO-conventies.

7 untitled (finnwatch.org)

CATERING: BANANEN

“Werknemers en eigenaren hebben elkaar hard nodig, we zijn een team en in dialoog. Wij vertegenwoordigen hen en zij ons.”
Esteban Subia, eigenaar van bananenplantage El Remanso in Ecuador

Op duizenden bananenplantages worden de bananen gesprayd met schadelijke chemische middelen, soms tijdens of alvorens werknemers hier aan het werk gaan. Dit heeft schadelijke gevolgen voor hun gezondheid. Door de lage prijzen die betaald worden per doos bananen werken werknemers vaak in slechte omstandigheden en krijgen ze weinig betaald. Bovendien is het vaak moeilijk voor werknemers zich te organiseren en of aan te sluiten bij een vakbond.

Ongeveer 25% van de bananen in de Nederlandse supermarkt is **Fairtrade** gecertificeerd en komen vooral uit Colombia of Ecuador. In deze twee landen is een **leefbaar loon** nu binnen handbereik. Ook wordt op de plantages **sociale dialoog** tussen werknemers en werkgevers aangemoedigd en zijn er heldere afspraken gemaakt over gebruik en uitsluiten van bepaalde pesticiden dit draagt bij aan betere werkomstandigheden. Zie kader: Fairtrade als partner in due diligence op pagina 4. **Meer info: www.fairtradenederland.nl**

PAPIER

“Maatschappelijk verantwoord ondernemen doe je door niet alleen je eigen processen goed te beheersen, maar ook door papier en (golf)kartonnen verpakkingen verantwoord in te kopen. Een keuze voor FSC betekent een bijdrage aan het behoud en verantwoord beheer van bossen. Dit met een directe verbetering van sociale voorwaarden en duurzaam grondstoffenverbruik.”
Miranda Mars, FSC Nederland

Om er zeker van te zijn dat papiergebruik niet ten koste gaat van bossen is het belangrijk te kiezen voor een leverancier die in het bezit is van het **FSC-certificaat**. Door middel van de FSC-claim op de factuur toont deze aan dat het papierproduct afkomstig is uit verantwoord beheerde bossen. **FSC-gecertificeerd** bos betekent niet alleen dat de flora en fauna optimaal beschermd zijn, maar ook veilige werkomstandigheden, realistische lonen en respectvolle omgang met mensen die in of nabij het bos wonen. **Meer info: www.fsc.nl/nl-nl/fsc/waarom-fsc**

“Together public buyers can create the market demand and contractual leverage to drive systemic improvements in the electronics industry from mining through manufacturing. Collaboration among public buyers, effective industry engagement, and worker involvement are the keys.”

Björn Claeson, director Electronics Watch

Electronics Watch is een onafhankelijke toezichthoudende organisatie voor overheidsinkopers. Ze leveren bewijs om de naleving van de normen voor werknemersrechten in de toeleveringsketens van elektronica voor publieke inkopers te verifiëren. **Electronics Watch** werkt samen met leveranciers, inclusief merken en fabrieken, om de door inkopers vereiste voorwaarden voor transparantie, due diligence, monitoring en herstel uit te voeren. **Meer info: www.electronicswatch.org**

Foto: Eline Wijnen, Budhpura, India 2018

“De COVID-19 crisis laat ons zien hoe kwetsbaar werkers zijn. In India heeft de crisis desastreuze effecten voor de hele maatschappij en vooral voor kinderen en migrantenarbeiders. We kunnen deze crisis aangrijpen om veranderingen door te voeren die voor goede werkomstandigheden zullen zorgen voor mensen in productielanden. Inkopers voor publieke projecten kunnen een belangrijke rol spelen om deze veranderingen te bewerkstelligen.”

Sandra Claassen, directeur Arisa

De natuursteensector in Nederland en Vlaanderen heeft samen met vakbonden, NGO’s en de Nederlandse en Vlaamse overheid het initiatief genomen om deze problemen gezamenlijk aan te pakken door middel van het **TruStone initiatief. Aangesloten partijen committeren zich** om mensenrechten te zullen respecteren op basis van de UNGP’s, de fundamentele arbeidsnormen van de ILO en de OESO richtlijnen voor multinationale ondernemingen via een zorgvuldig due diligence proces. **Meer info: www.arisa.nl/publicaties www.imvoconvenanten.nl/nl/natuursteen**

TROPISCH HOUT

"De toekomst van tropische bossen en haar bewoners lijkt voor velen een ver-van-mijn-bed-show, maar is cruciaal voor de mensenrechten en de biodiversiteit. Het goede nieuws is dat we in Nederland en Europa veel voor de tropische bossen kunnen betekenen door bewust te kiezen voor gecertificeerd tropisch hout."
Liesbeth Gort, directeur van FSC Nederland

Ongeveer 50% van het toegepaste tropische hout in Nederland is **FSC-gecertificeerd**, en draagt zo bij aan het behoud van de meest kwetsbare bossen. Dat percentage betekent ook dat een flink aandeel hout dat we gebruiken van discutabele herkomst is. Met als gevolg dat de kap ten koste kan gaan van de rechten van bosarbeiders en inheemse bewoners worden verjaagd van hun land. Boscertificering voorkomt dat. Daarnaast werkt **CNV Internationaal** nauw samen met **FSC** om de arbeidsomstandigheden in de houtketen te verbeteren. De grootste risico's die CNV daarbij heeft geïdentificeerd zijn gebrek aan vakbonden die onderhandelen over de rechten van werknemers, onveilige werkomstandigheden, lage lonen en tekort aan medische hulp en vergoeding bij ongevallen. **Meer info: www.cnvinternationaal.nl**

Voor de toekomst van tropische bossen en mensen die er werken en wonen is het belangrijk dat er geoogst wordt volgens de regels van **FSC-bosbeheer**. Regels omtrent behoud van de soorten, rekening houdend met de behoeften van werknemers en van de inheemse bevolking. Op die manier kan houtoogst juist bijdragen aan bos- en mensenrechtenbescherming. Met de herziene ***chain of custody* standaard** zijn de werknemersrechten zoals verwoord in de ILO beter gewaarborgd en draagt **FSC** actief bij aan het opsporen van en het voorkomen van kinderarbeid en werkt het aan veiligere en fatsoenlijke arbeidsomstandigheden. Check in de internationale database of een aannemer gecertificeerd is: **www.info.fsc.org of neem voor advies contact op met FSC Nederland: info@fsc.nl.**

PALMOLIE

"Palmolie is een product wat veelvoudig gebruikt wordt en waar meerdere schendingen aan kleven, daarom maken wij ons hard om gezamenlijk de keten van palmolie transparant te krijgen, zodat deze misstanden zichtbaar worden, bedrijven hun verantwoordelijkheid kunnen nemen en er collectieve acties genomen kunnen worden om deze keten te verbeteren/verduurzamen op mensenrechten."
Marieke de Vries den Hollander, ICSR-adviseur bij CNV Internationaal

Palmolie wordt in tal van schoonmaakmiddelen en voedingsproducten gebruikt. Denk aan soepen, brood, koekjes en snacks. Mensenrechtenschendingen die in de palmolie spelen zijn schendingen van (traditionele) landrechten, gebrek aan vakbondsvrijheid, kinderarbeid, tekort aan beschermingsmiddelen en gebrek aan een leefbaar loon. Het voorkomen van kinderarbeid is in palmolie vaak gekoppeld aan de te lage lonen die worden uitbetaald op basis van stukloon en hoge quota's.

CNV Internationaal en **FNV** maken zich hard voor de rechten van werknemers in de palmoliesector. CNV Internationaal is lid van het **Roundtable Sustainable Palm Oil (RSPO)** keurmerk. Dit keurmerk vind je ook terug op producten die palmolie bevatten. Samen met RSPO werken zij aan verbetering van sociale standaarden. Daarnaast ondersteunen zij werknemers op het gebied van onderhandelingsvaardigheden en het promoten van sociale dialoog. Om impact te vergroten wordt er samengewerkt met grote palmolie producenten en met handelaren om zo gezamenlijk de sector sociaal te verduurzamen. **Meer info: www.cnvinternationaal.nl**

3.

KETENVERANTWOORDELIJKHEID MEENEMEN IN PUBLIEKE INKOOP

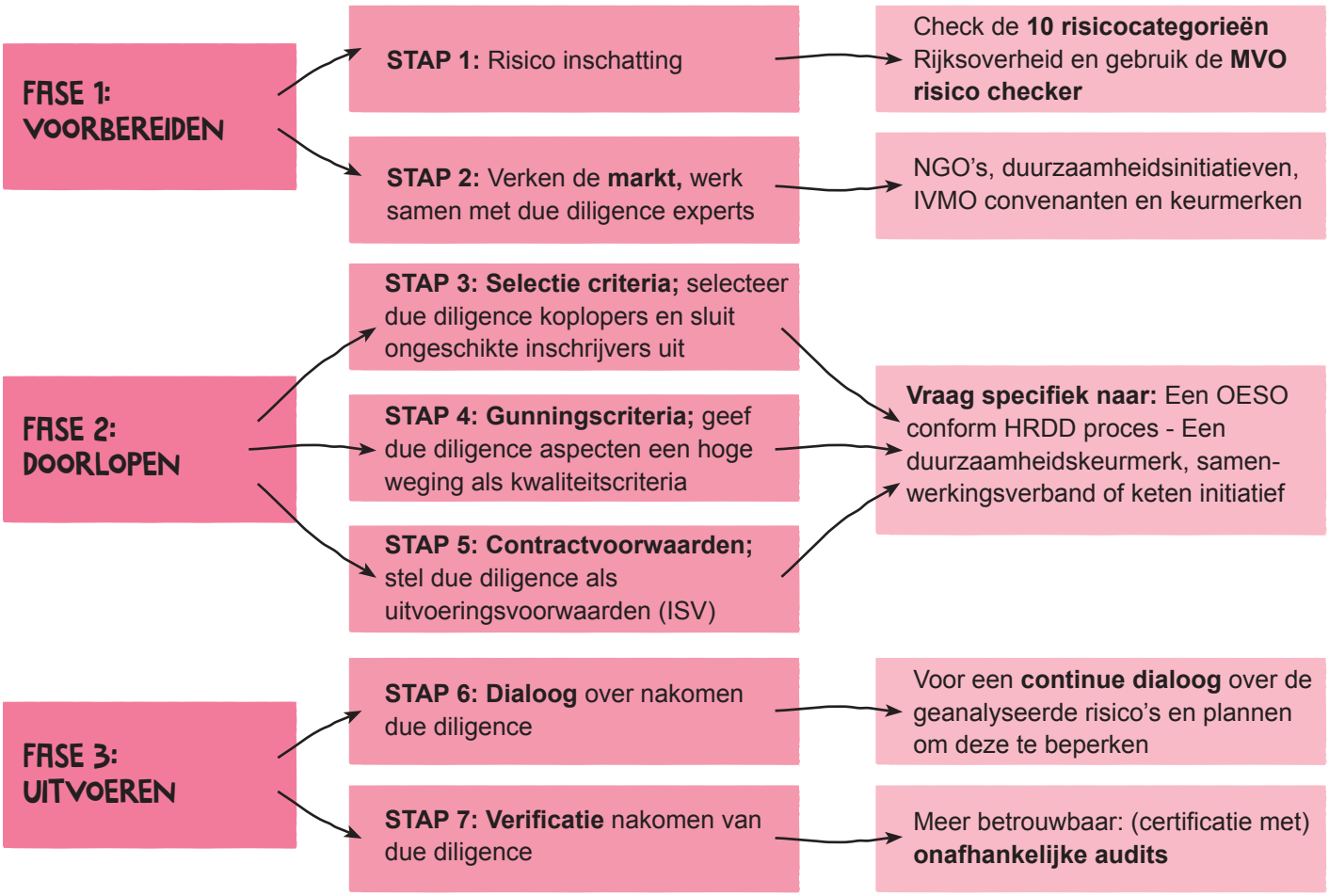

DUURZAAM INKOPEN MET RESPECT VOOR MENSENRECHTEN IS ZEKER MOGELIJK.
In de volgende stappen laten we zien hoe due diligence kan worden meegenomen in (publieke) inkoop. Hierbij staan verwijzingen naar de Europese richtlijnen voor het gunnen van overheidsopdrachten, die in de Nederlandse Aanbestedingswet 2012 zijn opgenomen. Deze stappen zijn gebaseerd op de 3 fases van aanbesteden:

1. VOORBEREIDEN
2. DOORLOPEN
3. UITVOEREN

FASE 1: VOORBEREIDEN

Stap 1 Risico inschatting

Bepaal of er risico's zijn op het schenden van mensenrechten in de internationale handelsketen van de aanbesteding. Dit kan op meerdere manieren.

- Kijk of je aanbesteding valt binnen één van de risicocategorieën die gedefinieerd zijn door de Rijksoverheid. Zo ja? Dan is het belangrijk om due diligence toe te passen. Zo niet? Er kunnen nog steeds risico's bestaan.
- Doe een risicoanalyse om de risico's in kaart te brengen. Een behulpzame tool is de MVO Risico Checker die voor bedrijven en overheidsinkopers per product de risico's op schendingen van mensenrechten en milieuschade in grote lijnen in kaart brengt. Hier vind je zowel algemene risico's voor een productgroep, als specifieke risico's voor één productieland.
  Meer info: www.mvorisicochecker.nl

Stap 2 Verken de markt

- Ga na of er geschikte duurzaamheidsinitiatieven/ certificeringsstandaarden zijn die de risico's aankaarten

en/of er IMVO convenanten zijn over het onderwerp van jouw aanbesteding.
- Werk samen met experts op het onderwerp. Raadpleeg NGO's, vakbonden, certificeringsinitiatieven en partijen die aangesloten zijn bij IMVO convenanten. Zij hebben kennis van de lokale situatie.
- Vraag experts over de risico's in de markt, alsmede de mogelijkheden. Bepaal samen wat belangrijke criteria zijn om mensenrechten te waarborgen en wat realistisch is om te vragen van leveranciers. Vraag experts ook om input te leveren bij een marktconsultatie.
- Zie pagina 16 voor de contactgegevens van experts voor de productcategorieën in deze brochure.

FASE 2: DOORLOPEN

Bepaal op welke manier je due diligence wilt meenemen in je aanbesteding; als selectiecriteria, gunningscriteria of contractvoorwaarde. Hiermee kan je respectievelijk due diligence koplopers selecteren, gunnen aan vooruitstrevende inschrijvers en een due diligence proces verplichten. Communiceer je strategie in een inleidende tekst in je aanbesteding.

Stap 3 Due diligence als selectiecriteria

Als je voorselectie toepast in je aanbesteding, kan je selectiecriteria opstellen op basis van due diligence van de leverancier. Zo kan je bedrijven selecteren die **koploper** zijn op het gebied van due diligence, bijvoorbeeld op basis van volgende criteria:
- een (OESO-conform) due diligence beleid
- aantoonbare ervaring met due diligence
- deelname aan een samenwerkingsverband of keteninitiatief
- aantoonbare lange-termijn relaties met ketenpartners
- inkoop van gecertificeerde producten

Minimum geschiktheidseisen
- In het Uniform Europees Aanbestedingsdocument (UEA) worden sociale aspecten benoemd, zoals kinderarbeid en sociaal- en arbeidsrecht. Houd er echter rekening mee dat dit enkel gaat over de leverancier zelf, en niet over de gehele keten.
- Een inschrijver mag worden uitgesloten van de aanbesteding als zij onbetrouwbaar is gebleken door het schenden van mensenrechten (101[8]). Bijvoorbeeld op basis van klachten tegen de inschrijver bij het Nationaal Contact Punt (NCP) OESO of lopende/verloren rechtszaken over mensenrechtenschendingen.

"De aanbestedende diensten moeten verder de mogelijkheid worden geboden ondernemers uit te sluiten die onbetrouwbaar zijn gebleken, bijvoorbeeld wegens schending van milieu- of sociale verplichtingen." (101[8])

Stap 4 Due diligence als gunningscriteria

Een aanbesteding wordt gegund op basis van de due diligence-inspanningen van een inschrijver middels de gunningscriteria.
- De aanbesteding dient te worden gegund aan de inschrijver met de Economisch Meest Voordelige Inschrijving, op basis van de beste Prijs-Kwaliteitverhouding (89, 90[8]).
- Onder kwaliteit worden uiteraard niet alleen technische aspecten verstaan, maar ook sociale duurzaamheidsaspecten in brede zin kunnen worden opgenomen als gunningscriteria. Hiermee kies je voor een product met de minste kans op mensenrechtenschendingen.

"Met betrekking tot de beste prijs-kwaliteitsverhouding, is in deze richtlijn een niet-uitputtende lijst van mogelijke gunningscriteria opgenomen, die ook op de milieu- en sociale aspecten betrekking hebben." (92[8])

- Kies ervoor om sociale duurzaamheidscriteria een **hoge weging** te geven. Dit vergroot de kans dat de aanbesteding wordt gegund aan een leverancier die het meest vooruitstrevend is in het waarborgen van mensenrechten.

Stap 5 Due Diligence als contractvoorwaarde

In het contract kunnen bepaalde voorwaarden voor due diligence worden opgenomen.
- De aanbestedende dienst mag in het contract voorwaarden opnemen voor **sociale en milieu aspecten** van elke levenscyclus fase van het product (97[8]). Dit geldt dus voor de beginfase (bijvoorbeeld winning van grondstoffen, verbouwen van gewassen), alsmede voor de productiefase (bijvoorbeeld kledingfabrieken). Hier kan het contract daarmee ingaan op specifieke risico's die geïdentificeerd zijn in de risicoanalyse.

8 Richtlijn/ Artikel # in Aanbestedingswet

"Voorts moet de aanbestedende dienst, met het oog op de betere integratie van de sociale en milieucriteria in de aanbestedingsprocedures, met betrekking tot de werken, leveringen of diensten in het kader van de opdracht, in ieder opzicht en in elk stadium van de levenscyclus, van de winning van grondstoffen voor het product tot de verwijdering van het product, gunningscriteria of contractvoorwaarden kunnen hanteren." (97[8])

- Daarnaast kan de leverancier in het contract een algemene due diligence verplichting worden opgelegd. Het Rijksbeleid schrijft voor dat de due diligence verplichting van de ISV moet worden opgenomen als bijzondere uitvoeringsvoorwaarde in alle Europese aanbestedingen op Rijksniveau binnen de risicocategorieën. Bijzondere uitvoeringsvoorwaarden houden in dat de inschrijvers verplicht zijn een **due diligence proces** uit te voeren. Zie de bestektekst.

- Het verzekeren dat er geen mensenrechtenschendingen in de keten voorkomen is moeilijk voor een individuele leverancier. Het is gepaster om te vereisen dat een leverancier een **robuust due diligence proces** uitvoert conform de OESO-richtlijnen, teneinde mensenrechtenschendingen in de keten te voorkomen, te beperken en te herstellen. Dit is dan ook wat er in de ISV gevraagd wordt.

Daarnaast zijn er specifieke verdragen waar naar kan worden verwezen als contractvoorwaarde waar leveranciers aan moeten voldoen:

- **Verdragen van de Verenigde Naties (VN),** zoals de Universele verklaring Rechten van de Mens uit 1948, het verdrag inzake Rechten van het Kind (Artikel 32) en Verdrag van de VN tegen Corruptie.

- De verdragen van de **International Labour Organization (ILO)** zijn ondertekend door alle EU-lidstaten. De verdragen gaan o.a. over vrijheid van vakvereniging en erkenning van het recht op collectieve onderhandeling (ILO-conventies 87, 98 en 135), verbod op alle vormen van gedwongen arbeid (29 en 105), verbod op kinderarbeid (138 en 182) en verbod op discriminatie (100 en 111).

BESTEKTEKST ISV ALS CONTRACTVOORWAARDE

"De **Internationale Sociale Voorwaarden (ISV)** dragen bij aan het uitbannen van sociale misstanden in de inkoopketen, zoals *kinderarbeid, hongerlonen en onmenselijke werkomstandigheden*. Via een proces van due diligence richten de ISV zich op het bevorderen van het naleven van de internationale arbeidsnormen en mensenrechten in de productieketens van Rijksleveranciers (…) Middels het inschrijven op onderhavige aanbesteding committeert inschrijver zich aan het naleven van de ISV. Dit is **aldus een uitvoeringsvoorwaarde.**"

Handreiking bestektekst Internationale Sociale Voorwaarden - Versie 07-09-2017
www.pianoo.nl/nl/document/14444/bestekteksten-internationale-sociale-voorwaarden

- De **Wet zorgplicht kinderarbeid** werd in 2019 aangenomen en zal bedrijven die in Nederland goederen of diensten verkopen, verplichten om kinderarbeid in hun keten op te sporen, te voorkomen en aan te pakken.

- Vier politieke partijen hebben in maart 2021 een **initiatiefwet Verantwoord en Duurzaam Internationaal Ondernemen** ingediend in de Tweede Kamer. Het wetsvoorstel verplicht bedrijven om nadelige gevolgen in hun productieketen, zoals discriminatie, kinderarbeid, moderne slavernij en milieuvervuiling, te voorkomen en aan te pakken. Bedrijven dienen daarvoor due diligence toe te passen. Als de bedrijven hier niet aan voldoen, kunnen ze een sanctie krijgen. Op het moment van schrijven moet de initiatiefwet nog behandeld worden in de Tweede Kamer.

- De **EU Conflictmineralenverordening** is sinds 2021 van kracht. Deze wet verplicht importeurs van ruwe tin, tantaal, wolfraam en goud om na te gaan of zij met hun inkopen bijdragen aan conflict en mensenrechtenschendingen elders in de wereld, volgens een OESO-conform due diligence proces.

8 Richtlijn/ Artikel # in Aanbestedingswet

VRAAG NAAR SPECIFIEKE DUE DILIGENCE VOORWAARDEN EN CRITERIA

- Voor de contractvoorwaarden en gunningscriteria kunnen specifieke eisen en criteria worden opgesteld waaraan een product of dienst moet voldoen.

- Denk hierbij bijvoorbeeld aan een gedegen plan van aanpak voor een due diligence-proces conform OESO-richtlijnen, het afnemen van producten voor een minimumprijs en het aangaan van langdurige handelsrelaties.

- Prioriteer **voorwaardenscheppende rechten**; vrijheid van vakvereniging en het recht op collectieve onderhandelingen (ILO Conventie 87 en 98). Dit vergroot de kans dat andere mensenrechten ook beter geborgd zijn.

"Criteria en bedingen inzake handel en de voorwaarden daarbij kunnen bijvoorbeeld inhouden dat het bewuste product een fair-trade product moet zijn, en dat geëist wordt dat de producent een minimumprijs ontvangt en de meerprijs bij hem terechtkomt." (97[8])

- Vraag naar certificering of deelname aan een Multi stakeholder- of keten initiatief. Dit is juridisch mogelijk, mits dit voldoet aan de voorwaarden zoals beschreven in Artikel 75.

"Aanbestedende diensten die werken, leveringen of diensten met specifieke milieu-, sociale of andere kenmerken wensen aan te kopen, moeten daarvoor kunnen verwijzen naar specifieke keurmerken."(75[8])

CERTIFICERING – EEN INKOPERS BESTE VRIEND?

Het inkopen van gecertificeerde producten kan onderdeel zijn van het due diligence proces van een bedrijf en concreet onderdeel zijn van de maatregelen die een bedrijf neemt om risico's te adresseren. Echter de aanbestedende partij blijft volgens OESO en UNGP's eindverantwoordelijk voor de keten. Verificatie van due diligence kan vergemakkelijkt worden door bestaande **certificering- en auditsystemen** te gebruiken. Zij hebben procedures en systemen voor continue verbetering, zoals een stakeholder dialoog, en faciliteren toegang tot herstel.

Als er **ambitieuze en geschikte certificeringssystemen** aanwezig zijn, kan de inkoper naar deze vragen en monitoren dat de leverancier de certificering behoudt gedurende de contract periode. Daarnaast blijft het van belang dat er een dialoog over due diligence plaatsvindt tussen de leverancier en de aanbestedende partij.

FASE 3 UITVOEREN

Stap 6 Dialoog over nakomen due diligence

- **Verificatie** van het nakomen van de contractvoorwaarden en gunningscriteria is belangrijk in publiek aanbesteden. Ten eerste moedigen we de inkopende partijen aan om een **dialoog** te voeren over het nakomen van de due diligence inspanningen. Vraag de leverancier over het onderzoek naar de risico's en uitleg over de plannen om de gevonden risico's te mitigeren.

- Due diligence is een continu proces, waardoor ook een continue dialoog essentieel is. Het managen en controleren van het contract gedurende de gehele contractduur is hiervoor essentieel. **Due diligence eindigt dus niet na de gunning** van de aanbesteding!

- Het is aan te bevelen om eerst de zogeheten **'most salient risks'** aan te pakken, de meest ernstige risico's op negatieve gevolgen voor belanghebbenden (dus niet de ernstigste (financiële) risico's voor het bedrijf zelf).

Stap 7 Verificatie nakomen van due diligence

- Naast het voeren van een dialoog zijn er verschillende additionele verificatiemechanismen, oplopend in mate van betrouwbaarheid:
  1. De leverancier levert eigen bewijs aan dat de eisen zijn nagekomen.
  2. De leverancier wordt door een derde, onafhankelijke partij, ge-audit op het nakomen van de eisen.
  3. De audit wordt gedaan door certificering van een internationale standaard met gebruik van geaccrediteerde auditors (met vakbondsparticipatie).

8 Richtlijn/ Artikel # in Aanbestedingswet

"De aanbestedende diensten kunnen eisen dat ondernemers een testverslag of certificaat van een conformiteitsbeoordelingsinstantie verstrekken als bewijs van overeenstemming met de voorschriften of criteria die zijn neergelegd in de technische specificaties, de gunningscriteria of de contractvoorwaarden." (44[8])

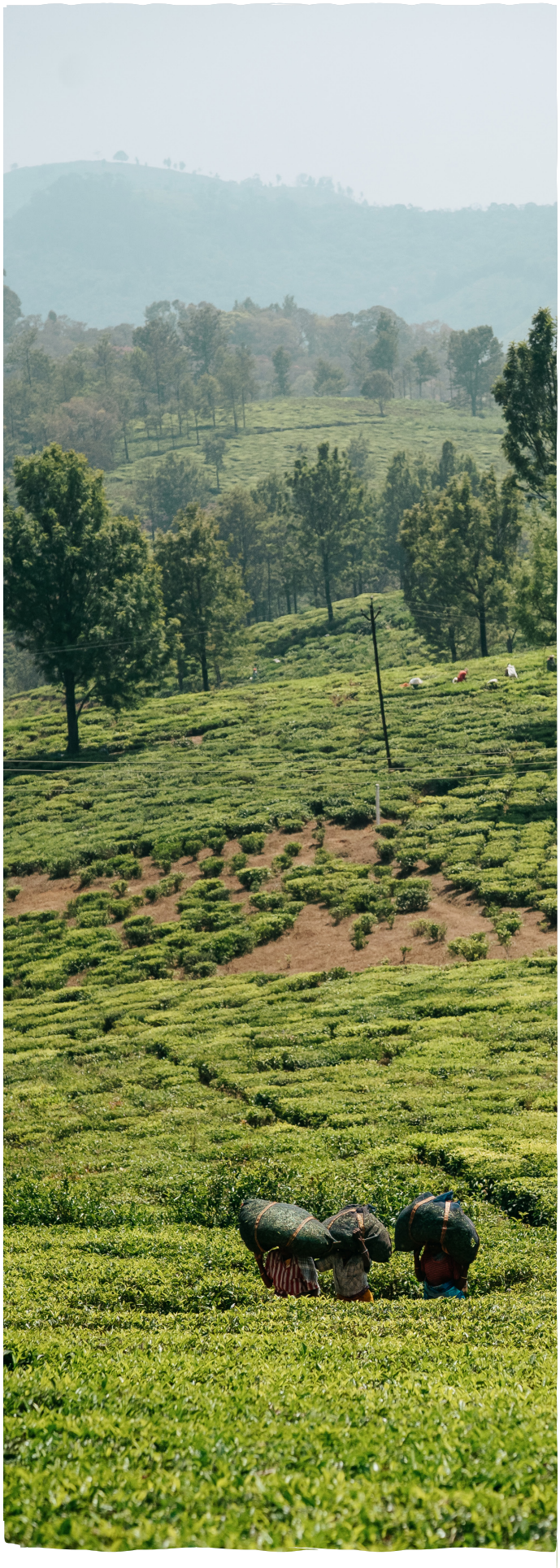

Andere aanbevelingen en aandachtspunten voor inkopers zijn:

- Het opvragen en inzien van (een samenvatting van) **audit rapporten** van de leverancier.
- Een duurzaamheid/MVO rapport biedt vaak onvoldoende informatie over de risico's op mensenrechtenschendingen in ketens en focust veelal op milieu aspecten. Daarom adviseren wij om de leverancier te vragen om ook **sociale risico's** in kaart te brengen met behulp van lokale stakeholders zoals vakbonden, NGO's en certificeringsinitiatieven.
- Auditing **kosten kunnen worden gedeeld** door meerdere partijen. In Zweden worden 15-20 audits per jaar uitgevoerd uit een fonds van ongeveer 90 gemeenten.
- Het contract kan specificeren of de verificatie zich moet richten op mensenrechtenschendingen in alle ketens, of alleen ketens waar deze risico's het grootst zijn.
- Het moment van verificatie hoeft niet direct te zijn, een latere datum kan de leverancier tijd geven om verificatie uit te voeren.

Het contract moet ook bevatten wat de consequenties zijn als tijdens verificatie blijkt dat er niet wordt voldaan aan de contractvoorwaarden en/of gunningscriteria:

- Een verbeterplan moet worden opgesteld, en als hier niet aan wordt voldaan moet een consequentie gelden.
- Als een lange termijn probleem zich voordoet wat niet verbeterd wordt, moet de inkopende dienst het contract kunnen ontbinden.

8 Richtlijn/ Artikel # in Aanbestedingswet

DENK OOK EENS AAN:

VOOR (PUBLIEKE) INKOPERS

- Ga intern de dialoog aan met de budget- en materieverantwoordelijke om te kijken of er ruimte kan worden gecreëerd voor het inkopen met respect voor mensenrechten.
- Ga na hoe inkoopmechanismes potentieel bijdragen aan een kans op mensenrechtenschendingen, bijvoorbeeld prijs- en tijdsdruk en korte termijn relaties.
- Begin met één aanbesteding. De hele wereld kan niet in één keer veranderd worden.
- Partner met ons! Wij helpen graag met het uitzetten van een aanbesteding waar mensenrechtenschendingen niet getolereerd worden.
- Vraag in jouw aanbesteding naar een ambitieus en geschikte certificering: dit vergemakkelijkt verificatie van due diligence.
- Externe hulp bij jouw aanbesteding? Vraag adviesbureaus naar hun ervaring in due diligence, mensenrechten, ISV en kies voor een ervaren partner!
- Due diligence eindigt niet zodra de aanbesteding gegund is! Zorg voor een continue dialoog, controle en verificatie.
- Stel voor om het respecteren van mensenrechten door het toepassen van de ISV en een OESO-conform due diligence proces op te nemen in de strategie van de inkoopafdeling.
- Deel de werklast met andere inkooppartijen.

VOOR AANBESTEDINGS-PARTIJEN EN ADVISEURS

- Partner met ons! Wij delen graag onze expertise over MVI, ketenverantwoordelijkheid (ISV), due diligence en specifieke productgroepen.
- Zorg dat binnen jouw organisatie er voldoende kennis is over ketenverantwoordelijkheid (ISV) en due diligence zodat je jouw klanten nóg beter kan adviseren.
- Spoor jouw klanten actief aan om na te denken over due diligence en dit mee te nemen in aanbestedingen, bijvoorbeeld in de selectiecriteria, gunningscriteria en/of contract voorwaarden.
- Deel best practices en inspireer hiermee jouw klanten om concrete stappen op mensenrechtengebied te zetten en zo duurzaam mogelijk in te kopen!

VOOR GEMEENTERAADS-LEDEN

- Stel voor om het respecteren van mensenrechten door het toepassen van de ISV en een OESO-conform due diligence proces op te nemen in het inkoopbeleid van de gemeente.
- Stel meetbare doelen, bijvoorbeeld voor een specifieke risicocategorie een bepaalde datum vastleggen waarbij een percentage van de inkoop volgens de ISV en OESO-conform due diligence proces is gedaan.
- Verzeker dat inkopers genoeg tijd, kennis en middelen hebben om de ketenverantwoordelijkheid (ISV) te implementeren en een due diligence proces te beoordelen.
- Word lid van de Fairtrade Gemeente campagne en werk samen met burgers, winkels en bedrijven aan eerlijke handel waarbij mensenrechten gerespecteerd worden.

OVER DIT INITIATIEF

Heb je vragen over een productcategorie, wil je weten welke mensenrechten risico's voorkomen in de keten of hoe je due diligence kan toepassen in jouw inkoop? Neem contact met ons op! We denken graag mee of verwijzen je door.

Fairtrade Nederland
mvi@fairtradenederland.nl

FSC
info@fsc.nl

MVO Nederland
mvorisicochecker@mvonederland.nl

Fair Wear Foundation
info@fairwear.org

CNV Internationaal
internationaal@cnv.nl

FNV
info@fnv.nl

Electronics Watch
info@electronicswatch.org

Colofon

- **Geschreven door:** Fairtrade Nederland, maart 2021
- **Met dank aan:** Arisa, Unicef en MVO platform
- **Opmaak:** Diewertje van Wering